

VYNGANTAS MALINAUSKAS

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

VIEŠASIS INTERESAS KAIP BENDRASIS GĖRIS

Public Interest as Common Good

SUMMARY

The article discusses the reasons to return to the category of the common good in legal and political discourse. The author argues that the category of public interest, due to its inherent subjectivity, is not capable of satisfying the expectations associated with it – to provide criteria that allow satisfactory identification of the public interest and to provide inner cause for law to give priority to the public good over individual interests. Based on the analysis of the general characteristics of the common good concept, the article demonstrates that the category of common good avoids deficiencies intrinsic to the category of public interest and provides greater legal certainty. Also, the research elaborates the conceptual link between the categories of the common good and human rights.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje aptariamos prielaidos sugrąžinti į teisinį bei politinį diskursą prigimtinės teisės tradicijai būdingą bendrojo gėrio kategoriją. Taip pat aptariamos priežastys, lėmusios bendrojo gėrio kategorijos marginalizavimą moderniaisiais laikais. Straipsnyje argumentuojama, kad viešojo intereso kategorija dėl jos esmei būdingo subjektyvumo nėra pajėgi tenkinti su ja siejamų lūkesčių – teikti kriterijus, leidžiančius identifikuoti viešąjį interesą ir duoti priežastį teisės subjektams atsisakyti savo individualių interesų tenkinimo dėl bendrojo labo. Remiantis atlikta bendrojo gėrio sąvokos savybių analize, parodoma, kad bendrojo gėrio kategorija leidžia išvengti trūkumų, būdingų viešojo intereso kategorijai ir padeda užtikrinti didesnę teisinį tikrumą. Taip pat straipsnyje aptariamas bendrojo gėrio kategorijos santykis su žmogaus teisėmis atskleidžiant konceptualų vidinį ryšį, siejantį abi šias kategorijas.

ĮVADAS. VIEŠOJO INTERESO SĄVOKOS AKTUALUMAS

Viešojo intereso sąvoka užima ypatingą vietą teisinėje sistemoje. Tai lemia pačios teisės prigimtis. Savo esme teisė yra socialinis reiškinyss ir kaip toks gali egzistuoti.

RAKTAŽODŽIAI: viešasis interesas, bendrasis gėris, interesas, viešumas, žmogaus teisės.

KEY WORDS: public interest, common good, interests, public, human rights.

tuoti tik visuomenėje. Visuomenė savo ruožtu negali egzistuoti remdamasi vien atskirų individų interesais. Kaip atrodo „visuomenė“, kurioje kiekvienas jos narys paiso tik savo individualių interesų, kadaise įtaigiai aprašė Hobbesas (Hobbes 1999: 138). Kad ir kokia liberali būtų visuomenė, ji negali sau leisti atsisakyti tam tikrus dalykus pripažinti viešuoju interesu, kuriam teiktinas prioritetas net ir prieš svarbius individualius interesus. Visuomenės egzistavimo sąlyga yra tai, kad tam tikri bendri dalykai sociumo narių laikomi svarbesniais už jų pačių individualius interesus. Todėl jokia teisinė sistema tol, kol ji bent kiek tenkina teisinės valstybės standartus, negali ignoruoti viešojo intereso kategorijos. Savo ruožtu tai lemia, kad viešojo intereso samprata, jo apibrėžimo ir identifikavimo problematika susilaukia nuolatinio tiek teisės mokslininkų, tiek teisės praktikų dėmesio. Kaip pažymi Bartonas ir Matesas, „tai, jog viešojo intereso sampratos apibrėžimo klausimas nagrinėjamas iš įvairių skirtingų mokslinių disciplinų perspektyvų, natūraliai kyla iš fakto, kad terminas „viešasis interesas“ stipriai veikia visuomenės kaip visumos funkcionavimą ir rodo, ar ir koku mastu visuomenė yra demokratinė“ (Barton ir Mates 2011: 171). Tačiau, nepaisant viešojo intereso sąvokos svarbos teisinės valstybės funkcionavimui, skirtingų autorių bandomai pateikti jos praktiškai pritaikomą apibrėžimą bei identifikavimo kriterijus duoda tik ribotus rezultatus.

Teisės mokslo nepajėgumas formuluoti patenkinamą ir praktiškai pritaikomą viešojo intereso apibrėžimą lėmė susitaikymą su šios sąvokos neapibrėžtumu ir požiūriu, jog viešojo intereso neį-

manoma ar net nepageidautina apibrėžti, įsivyravimą (Klimas ir Lankelis 2014, 121). Tačiau viešojo intereso sąvokos neapibrėžtumas neišvengiamai veda ir į teisinį neapibrėžtumą bei netikrumą. Nesant patikimų kriterijų, leidžiančių identifikuoti viešąjį interesą, teisėsaugą ir teisingumą užtikrinančių institucijų sprendimai, lemiantys visuomenės narių teisių apribojimus, tampa ne tokie prognozuojami ir labiau arbitralūs. Tai būna rimtas iššūkis teisinės valstybės funkcionavimui, nes vienas pamatinių teisinės valstybės principų yra teisinio tikrumo principas. Kaip nurodo Konstitucinis teismas, „[n]užtikrinus teisėtą lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise“ (Konstitucinio teismo 2002 11 25 nutarimas). Teisinei sistemai nepajėgiant užtikrinti teisinio tikrumo, teisinės valstybės projektas būna iki galo nerealizuotas. Todėl viešojo intereso apibrėžimo bei identifikavimo klausimas išlieka aktualia teorine bei praktine problema. Sunkumai, su kuriais susiduria teisinė ir politinė sistema, bandoma identifikuoti viešąjį interesą, skatina prisiminti bei įvertinti bendrojo gėrio kategoriją. Tuo labiau, kad pastaruoju metu teisiniame ir politiniame Lietuvos diskurse galima pastebėti vis dažnesnį bendrojo gėrio sąvokos paminėjimą įvairiomis formomis (Konstitucinio teismo 2014 01 24 nutarimas).

Šio straipsnio tikslas yra aptarti bei įvertinti tuos bendrojo gėrio sąvokos aspektus, kurie leidžia bendrojo gėrio sąvoką vartoti kaip viešojo intereso sinonimą ar net alternatyvią kategoriją, pajėgią geriau nei viešojo intereso sąvoka atitikti šiuolaikinės teisinės valstybės lūkesčius.

VIEŠOJO INTERESO SĄVOKOS ĮSITVIRTINIMAS IR JOS PROBLEMIŠKUMO PRIEŽASTYS

Nuo pat antikos laikų iki pat septynioliktosios amžiaus vidurio Vakarų civilizacijos teisinėje ir politinėje tradicijoje pagrindinę vietą užėmė bendrojo gėrio sąvoka. Bendrasis gėris buvo vyraujantis socialinis, politinis ir teisinis visuomenės organizavimosi ir valdžios legitimumo principas (Douglass 1980: 107). Aristotelis bendruoju gėriu grindė bet kokios bendrijos, taip pat ir valstybės, egzistavimą. Jo požiūriu bendrasis gėris yra vidinis principas, dėl kurio asmenys linkę telktis į bet kokią bendriją. Aristotelio žodžiais:

Kadangi kiekviena valstybė, kaip matome, yra tam tikra bendrija, o kiekviena bendrija yra susikūrusi dėl kokio nors gėrio (juk visi viską daro to, ką jie laiko gėriu labui), akivaizdu, kad visos jos siekia kokio nors gėrio, o labiausiai ir aukščiausiojo gėrio siekia ta bendrija, kuri yra visų svarbiausioji ir apima visas kitas; ši bendrija ir vadinama valstybe, arba pilietine bendrija (Aristotelis 2009: 7).

Aristotelio suformuluotą bendrojo gėrio, kaip grindžiančio valstybę principo, sampratą perėmė ir toliau plėtojo krikščioniškieji viduramžiai. Bendrojo gėrio kategorija tapo pagrindine kategorija aiškinant bei apibrėžiant prigimtines teises. Teisę Akvinietis apibrėžė kaip proto potvarkį (protingą tvarką) dėl bendrojo gėrio (Akvinietis 2005: 39). Bendrasis gėris buvo suvokiamas kaip tai, kas legitimuoja valdžią. Klasikinės prigimtinių teisės požiūriu „valstybė neturėjo kito tikslo, kaip tik tarnauti bendrajam gėriui“ (Douglass 1980: 104). Anot Akviniečio,

ką nors kreipti į bendrąjį gėrį priklauso arba visai daugumai, arba kam nors visą

daugumą pavaduojančiam. Todėl leisti įstatymą priklauso arba visai daugumai, arba viešam asmeniui, kurio pareiga rūpintis visa dauguma (Akvinietis 2005: 35).

Akviniečio laikų visuomenėje rūpinimasis bendruoju gėriu dažniausiai buvo valdovo prerogatyva (ten pat: 39). Deja, modernųjų laikų priešaušryje išsigalėjus absoliutinei monarchijai, valdovo pareiga rūpintis bendruoju gėriu vis dažniau virsdavo figos lapu paties monarcho savanaudiškiems interesams pridengti. Užuoat rūpinęsi visuomenės bendruoju gėriu, monarchai savo privačius interesus vis dažniau pradėjo traktuoti kaip visuomenės bendrąjį gėrį, paversdami visą visuomenę savo interesų įkaite. To laiko nuotaiką atspindi Prancūzijos karaliui Liudvikui XIV (1638–1715) priskiriamas posakis *L'Etat, c'est moi* (*Valstybė – tai aš*) (Marigné 2012: 12)¹. Monarcho prerogatyva rūpintis bendruoju gėriu vis dažniau buvo pasitelkiama monarcho pretenzijoms į absoliučią valdžią pateisinti (Douglass 1980: 106). Piktnaudžiavimas absoliučia valdžia galiausiai privedė prie monarchijų žlugimo arba jų valdžios esminio apribojimo (Reising 2014: 9). Šio piktnaudžiavimo aukomis tapo ne tik pačios monarchijos, bet ir to meto politinį mąstymą grindę principai, tarp kurių bendrojo gėrio sąvoka užėmė pagrindinę vietą. Septynioliktame bei aštuonioliktame amžiais įvykę kultūriniai socialiniai pokyčiai, susiję su absoliutinių monarchijų žlugimu, be kitų dalykų, lėmė ir bendrojo gėrio sąvokos išstūmimą iš politinio bei teisinio diskurso ir jos pakeitimą viešojo intereso sąvo-

ka (Douglass 1980: 107). Viešojo intereso sąvoka žymėjo ne tik perėjimą nuo feodalinės prie modernios valstybės, bet ir slinkti prie individualistinio požiūrio į visuomenę (ten pat). Susiformavusi kaip bendrojo gėrio sąvokos alternatyva, viešojo intereso kategorija tapo viena iš šiuolaikinę liberalią teisinę bei politinę sistemą reprezentuojančių sąvokų. O bendrojo gėrio kategorija vyraujančiame teisiniame ir politiniame diskurse tebėra tapatinama su tam tikra autoritarine bei paternalistine tradicija, vargiai, jei iš viso, derančia su liberaliaja demokratija (Simm 2011: 556). Todėl pagrįstai gali kilti klausimas, ar šiuolaikinėje liberalios demokratijos visuomenėje verta grįžti prie bendrojo gėrio koncepcijos, užuot ir toliau vadovavusis viešojo intereso kategorija? Ir ar bendrojo gėrio kategorija, genetiškai susijusi su praeities politinėmis ir teisinėmis teorijomis bei sistemomis, iš viso gali būti relevantiška mūsų moderniais laikais? Atsakant į šį klausimą svarbu pažymėti, kad praeities monarchistų piktnaudžiavimas bendrojo gėrio kategorija reprezentuoja ne šios kategorijos trūkumus, bet bendrojo gėrio sąvokos ir apskritai visos prigimtinės teisės tradicijos perversiją, būdingą konkrečiam laikotarpiui ir konkrečiai politinei situacijai (Douglass 1980: 106). Sakyti, kad bendrojo gėrio kategorija nėra aktuali, nes praityje ja buvo piktnaudžiaujama, yra tas pats, kas siūlyti atsisakyti demokratijos tuo pretekstu, kad kartais ja būna piktnaudžiaujama. Bendrojo gėrio kategorijos aktualumas šiuolaikiniame teisiniame bei politiniame mąstymui priklauso ne nuo to, ar praityje šia kategorija buvo piktnaudžiaujama, bet ar ji yra pajėgi geriau, nei viešojo intereso

kategorija susidoroti su jai priskiriamomis funkcijomis. Siekiant atsakyti į šį klausimą, verta atidžiau pažvelgti į probleminius viešojo intereso sampratos aspektus, lemiančius jos taikymo teorines bei praktines problemas.

Viešojo intereso kategorija yra teisinis konstruktas, leidžiantis pateisinti individualių teisių apribojimus bei saugantis visuomenę nuo destrukcijos. Kaip jau buvo minėta, visuomenė ir valstybė negali egzistuoti, jei tam tikrais atvejais nėra teikiamas prioritetas tam, kas yra bendra, prieš tai, kas yra individualu. Tam, kad esant tam tikroms sąlygoms galėtų būti pateisinami valdžios veiksmai, susiję su atskirų visuomenės narių teisių apribojimu, reikia tokį apribojimą pateisinančio pagrindo. Tokio teisių apribojimo pateisinimo pagrindo funkciją ir atlieka viešojo intereso kategorija. Tačiau tam, kad viešojo intereso kategorija galėtų atlikti jai priskiriamas funkcijas, ji turi pasižymėti dviem savybėmis. Pirmą, turi būti įmanoma santykinai objektyviai identifikuoti viešąjį interesą, nes tik būdamas objektyvus jis gali išvengti jo taikymo arbitralumo ar sutapatinimo su tam tikrų įtakingų visuomenės grupių privačiais interesais. Identifikuojant viešąjį interesą, į objektyvumo reikšmę atkreipia dėmesį ir teismai. Anot Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, viešasis interesas „paprastai turėtų būti suvokiamas kaip tai, kas objektyviai yra reikšminga, reikalinga, vertinga visuomenei ar jos daliai...“ (Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2008). Antra svarbi savybė – viešasis interesas turi teikti teisės subjektams vidinę priešą atsisakyti savo individualių interesų dėl bendro visuomenės labo. Abi šios

savybės turi lemiamą reikšmę viešojo intereso kategorijos funkcionavimui teisinėje bei politinėje sistemoje. Todėl viešojo intereso klausimas visuomet yra „kriterijų (elementų, požymių, pagal kuriuos atpažįstamas viešasis interesas) ir prioritetų (argumentų, kurie lemia pirmenybės viešajam interesui suteikimą)“ (Bieliūnienė, Burnytė, ir kiti 2015: 17) klausimas. Nesant patenkinamo atsakymo į abu šiuos klausimus, viešojo intereso kategorija nėra pajėgi patenkinti su ja siejamus lūkesčius.

Kodėl teisės teorijai ir praktikai sunkiai sekasi pateikti patenkinamus atsakymus į minėtus klausimus? Atidesnis žvilgsnis atskleidžia, kad viešojo intereso sąvokos problemiškumas glūdi pačioje jos struktūroje. Viešojo intereso sąvoka apima du vienas kitam prieštaraujančius sandus – viešumą, reprezentuojantį tai, kas visuomenei tam tikru aspektu yra bendra, ir interesą, atspindintį tai, kas yra individualu bei subjektyvu. Pati intereso sąvoka implikuoja subjektyvumą. Trumpulis nurodo, kad „[i]nteresą paprastai galima apibrėžti kaip įsisąmonintą būtinybę patenkinti poreikį“ (Subochev 2008: 8), tačiau jis taip pat pažymi, kad „sunku būtų įsivaizduoti, jog gali egzistuoti vienas visiems subjektams bendras poreikis“ (Trumpulis 2010: 126). Jei dar galima būtų kalbėti apie tam tikrus žmogui būdingus objektyvius poreikius, tai intereso sąvoka savyje neturi jokio objektyvumo. Kaip nurodo Trumpulis, interesas yra tai, kas įsisąmoninta. Jei individas neįsisąmonina kokio nors jam svarbaus poreikio, poreikis taip ir netampa jo interesu. Todėl tik pats individas gali subjektyviai nuspręsti, kas yra jo interesai. Niekas už patį individą ne-

gali nuspręsti, kas yra jo interesas, tuo pačiu nesunaikindamas individo laisvės. Bet koks bandymas už individą ar individus nuspręsti, kokie yra jų „tikrieji“ interesai, neišvengiamai veda į paternalizmą, kurio taip siekia išvengti šiuolaikinė liberali demokratija. Atskirų autorių bandymai „suobjektyvinti“ viešojo intereso kategoriją, siejant ją su tam tikrų individo interesų svarba bei objektyvumu, arba palieka neišspręstus svarbius klausimus, arba veda prie pačios intereso sąvokos atsisakymo. Pavyzdžiui, Newmanas siūlo tokį objektyvaus intereso apibrėžimą:

interesas yra santykis, nurodantis kažką (objektą, apibrėžtiną kaip tikrovės pokytį), kuris padaro kažkieno (subjekto) gyvenimą geresnį. Tokiu būdu interesai nėra subjektyvios preferencijos, bet objektyvus santykis tarp subjekto ir objekto, nurodantis koku aspektu objektas padaro subjekto gyvenimą geresnį (Newman 2004: 129).

Tačiau Newmano pateiktame apibrėžime objektyvus yra ne pats interesas, bet tik pokytis, įgalinantis realizuoti interesą. Kitaip tariant, Newmano siūlomas apibrėžimas gali būti pasitelktas vertinti ne paties intereso, bet priemonių, galinčių padėti realizuoti subjektyvų interesą, objektyvumą. Panašios problemos kyla ir bandant diferencijuoti interesus į „svarbius“ ir „nesvarbius“. Tai, kas vienam individui yra svarbu, kitam gali būti šalutinės reikšmės dalykas. Ir atvirkščiai. Pavyzdžiui, vienam individui gali būti svarbu išsaugoti nepalietą kraštovaizdį, o kitam individui gali būti svarbiau iš turimos žemės gauti kuo didesnę pelną, net jei tam reikėtų radikaliai pertvarkyti kraštovaizdį. Visa tai tik rodo, kad bet

koks bandymas „suobjektyvinti“ intereso sąvoką yra pasmerktas nesėkmei, nes subjektyvumas priklauso pačiai intereso sąvokos esmei. Bet kokie bandymai intereso sąvokai suteikti objektyvumo neišvengiamai veda prie paties individo subjektyvių preferencijų, kurios sudaro intereso esmę, ignoravimo.

Ne mažiau problemiška yra ir viešumo kategorija. Nors viešumo sąvoka yra skirta atriboti viešąją sritį nuo privačios, pati ši skirtis nėra akivaizdi. Lietuvių kalbos didžiojo žodyno nurodoma žodžio *viešas* reikšmė – visiems skirtas, visuomenės naudojamas (Lietuvių kalbos žodynas). Net jei tam tikri interesai atspindi didelės arba svarbios grupės visuomenės narių interesus, tai savaime jų nepadaro viešuoju interesu bendro visų visuomenės narių intereso prasme. Problemos neišsprendžia ir viešumo tapatinimas su valstybės ar valdžios institucijų interesais. Demokratinėje visuomenėje valstybės interesus formuluoja valstybės politika, kurią lemia parlamentinė dauguma. Tačiau daugumos intereso įvardijimas valstybės ar savivaldos interesu jo savaime nepaverčia bendru visų visuomenės narių interesu. Toks interesas ir toliau yra daugumos interesas, kuriam suteikiamas valstybės intereso statusas. Pavyzdžiui, dalies valstybės piliečių interesas patogioje vietoje turėti futbolo stadioną šio intereso savaime nepaverčia bendru visų valstybės gyventojų interesu, kuriuo remiantis privati žemė galėtų būti paimama visuomenės poreikiams. Valdžios institucijų sprendimas stadiono statybą pripažinti nacionalinės svarbos objektu, o kartu ir žemės paėmimą jo statybai viešuoju interesu, reiškia, jog demokratinėje valsty-

bėje šiuo atveju prioritetą teikiamas futbolo mėgėjų interesams žemės savininkų interesų sąskaita.

Ankstyvojoje demokratijoje, kai demokratija buvo tapatinama su daugumos valdžia, viešumas pagrįstai galėjo būti tapatinamas su valstybės ar vyraujančiais visuomenės interesais. Tačiau toks požiūris šiuolaikinėje demokratijoje yra problemiškas pirmiausia todėl, kad jis įgalina daugumos visuomenės narių privačius interesus paskelbti viešaisiais, šitaip juos prioritetizuojant prieš kitų visuomenės narių interesus. Iš esmės tai reiškia ne ką kitą, kaip daugumos interesų tenkinimą mažumos sąskaita. Toks požiūris nėra priimtinas šiuolaikinėms konstitucinėms demokratijoms, kuriose konstitucija suvokiama kaip antimajoritarinis aktas (Konstitucinio teismo 2006 08 25 nutarimas), apribojantis daugumos siekius tenkinti savo interesus mažumos sąskaita. Ši aplinkybė tik dar labiau paryškina viešojo intereso sąvokos problematiškumą. Viešojo intereso kategorija suponuoja, kad tam tikri interesai, priskiriami viešiesiems, yra svarbesni už individualius interesus. Bet pati savyje viešojo intereso sąvoka neturi jokių vidinių kriterijų, išskyrus demokratinę arba teisminę procedūrą, paskelbiančią tam tikrus interesus viešaisiais, kurie leistų pagrįsti prioriteto teikimą vieniems interesams kitų interesų atžvilgiu. Tam, kad viešojo intereso sąvoka galėtų tenkinti su ja siejamus lūkesčius – pateisinti tam tikrų visuomenei svarbių interesų prioritetizavimą prieš individualius interesus, ji turi suteikti teisės subjektams vidinę priežastį atsakyti jiems svarbių interesų dėl bendrojo labo. Jei tai, kas laikoma „viešuoju interesu“, tei-

sės subjektams neteikia jokios vidinės priešasties atsisakyti svarbių individualių interesų tenkinimo, pati viešojo intereso kategorija lieka tik teisiniu konstruktui, įgalinančiu tenkinti daugumos visuomenės narių interesus likusių visuomenės narių interesų sąskaita. Tam tikrų interesų paskelbimas „viešaisiais“ savaimė nesuteikia likusiems visuomenės nariams daugiau vidinių priešasčių atsisakyti savo asmeninių interesų, nei bet kurio atskiro individo svarbus asmeninis interesas nesuteikia priešasties likusiems individams atsisakyti jų pačių asmeninių interesų. Pavyzdžiui, laisvo priėjimo prie ežerų pakrančių paskelbimas įstatymo aktu viešuoju interesu žemės savininkui nesuteikia daugiau vidinių priešasčių neaptverti jam priklausančios ežero pakrantės, nei paprastas kaimynų interesas maudytis jam priklausančioje ežero pakrantėje. Todėl viešasis interesas negali būti legitimuojamas vien tik demokratinio proceso būdu ar teisėkūros aktu. Teisės subjektui vidinė priešastimi atsisakyti savo interesų tenkinimo kitų interesų labai gali būti tik vidinis suvokimas, kad konkrečioje situacijoje yra teisinga ir protinga atsisakyti savo individualaus intereso tenkinimo dėl bendrojo labo. Tačiau konkuruojantis kitų individų interesas savaimė nėra nei protinga, nei teisinga priešastis atsisakyti tenkinti savo individualų interesą. Taip yra todėl, kad subjektyvioje plotmėje

visi interesai yra lygiaverčiai. Subjektyvioje plotmėje kiekvienam individui patys svarbiausi yra jo paties interesai.

Visa tai lemia, kad savo esmė būdama subjektyvios prigimties, viešojo intereso sąvoka iš principo nėra pajėgi patenkinti su ja siejamo esminio teisinės sistemos lūkesčio – duoti aiškius kriterijus, leidžiančius viešąjį interesą atskirti nuo privataus ir teikti individui vidinę priešastį tam tikriems bendriems interesams teikti prioritetą prieš jo paties asmeninius interesus. Nesant aiškių vidinių priešasčių, kodėl viešajam interesui individas turėtų teikti prioritetą prieš savo asmeninius interesus, pati viešojo intereso kategorija neišvengiamai tampa priklausoma nuo daugumos lemiamo demokratinio proceso. Todėl kai kurie autoriai pagrįstai atkreipia dėmesį, kad viešojo intereso kategorija gali būti lengvai uzurpuojama įtakingų socialinių grupių, kurios savo privatiems interesams užkabina „viešojo intereso“ etiketę (McHarg 1999: 676). Tai tik parodo, kad demokratijos amžiuje viešojo intereso sąvoka nėra atsparesnė piktnaudžiavimui nei bendrojo gėrio sąvoka absoliučios monarchijos laikais. Tik šiais laikais monarchus, dangsčiusius savo asmeninius interesus tariamu rūpesčiu bendruoju gėriu, keičia socialinę, ekonominę ir politinę galią turinčios interesų grupės, savo interesams suteikiančios viešojo intereso statusą.

VIEŠASIS INTERESAS KAIP BENDRASIS GĖRIS

Kodėl viešojo intereso kategorija, nepaisant nurodytų pačiai jos prigimčiai būdingų trūkumų, vis dėlto funkcionuoja teisinėje sistemoje ir yra praktinis

orientyras pateisinti tam tikrų individualių interesų apribojimą visuomenės labui? Vienas iš galimų paaiškinimų – tai, kas formaliai įvardijama viešuoju intere-

su, dažnai sutampa su tuo, ką visuomenės nariai intuityviai suvokia kaip bendrąjį gėrį. Kitaip tariant, viešojo intereso kategorijos gebėjimas pateisinti prioriteto teikimą bendram visuomenės labui prieš individualius interesus kyla ne iš pačios viešojo intereso kategorijos, bet iš jos faktinio sutapimo su tuo, ką visuomenės nariai linkę pripažinti bendruoju gėriu. Tai, kad viešojo intereso kategoriją linkstama tapatinti su tam tikrais gėriais (ne tik interesais), rodo ir pastarojo meto mokslininkų darbai bei teismų praktika. Kaip teigia Trumpulis, „[i]nteresas visada yra nukreiptas į objektą, jis negali egzistuoti, jeigu nėra nukreiptas į tam tikrą gėrį“ (Trumpulis 2010: 127). Kitaip tariant, bet koks interesas, įskaitant ir viešąjį interesą, grindžiamas ne savimi pačiu, bet gėriu, į kurį jis nukreiptas. Atitinkamai intereso svarba kyla ne iš paties intereso, bet iš gėrio, į kurį jis nukreiptas, svarbos. Tai, kad gėriai, o ne interesai, pateisina valstybės egzistavimą, užsimenama ir pastarojo meto Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. Konstitucinio teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime nurodoma:

Teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu (Konstitucinio teismo 2014 01 24 nutarimas).

Šiame nutarime aiškiai nurodoma, kad visuomenė ir valstybė remiasi ne ją sudarančių individų interesais, bet tam

tikrų visuomenei svarbių gėrių puoselėjimu bei saugojimu. Būtent šie gėriai lemia, kad ir pati valstybė yra bendras visos visuomenės gėris. Negalima nesuvesti, kad tokia valstybės samprata artima Aristotelio suformuluotai sampratai, pagal kurią valstybė yra ne kas kita, kaip aukščiausias bendrasis gėris (Aristotelis 2009: 7). Tačiau, kaip nurodoma Konstitucinio Teismo nutarime, bendrasis gėris kyla ne iš valstybės, bet atvirkščiai – valstybė kyla iš bendrojo gėrio. Valstybė, kuri nesaugo tam tikrų svarbių gėrių, pati nustoja priežasties būti laikoma „bendru visos visuomenės gėriu“ (Konstitucinio teismo 2014 01 24 nutarimas).

Ar tai reiškia, kad galima viešojo intereso sąvoką pakeisti bendrojo gėrio sąvoka? Atsakymas į šį klausimą priklauso nuo to, ar bendrojo gėrio kategorija gali geriau nei viešojo intereso kategorija patenkinti su ja siejamus teisinės sistemos lūkesčius, ir ar viešojo intereso sąvoka gali būti „be liekanos“ redukuojama į bendrojo gėrio kategoriją. Kaip jau minėta, viešojo intereso kategorijai yra keliami du esminiai reikalavimai – atpažįtamumo ir pateisinamumo. Tam, kad viešojo intereso kategorija galėtų visavertiškai funkcionuoti kaip teisinė kategorija, ji turi būti palyginti objektyviai identifikuojama bei teikti vidinę priežastį teisės subjektams apriboti savo individualius interesus dėl „viešojo intereso“. Ligšiolinė analizė parodė, kad viešojo intereso kategorija sunkiai gali patenkinti abu šiuos lūkesčius. Ir tai yra susiję su pačiais viešojo intereso sąvokai būdingu vidiniu prieštaravimu. Bet ar bendrojo gėrio kategorija yra labiau pajėgi tenkinti apibrėžtumo ir pateisinamumo lūkes-

čius? Kitaip tariant, ar bendrąjį gerį lengviau identifikuoti nei viešąjį interesą ir ar bendrojo gerio kategorija yra pajėgi duoti vidinę priežastį jam teikti prioritetą prieš individualius interesus?

Bandant atsakyti į šiuos klausimus, pirmiausia atkreiptinas dėmesys, kad bendrojo gerio kategorijoje abu šie klausimai yra konceptualiai susiję ir negali būti vienas nuo kito atskirti. Jei koks nors geris pats savaime neteikia tokios vidinės priežasties jam teikti prioritetą individualių interesų atžvilgiu, jis *de facto* negali būti laikomas bendruoju geriu. Kitaip tariant, vidinės priežastys teikti prioritetą tam tikriems geriams individualių interesų sąskaita tuo pat metu yra ir kriterijus, leidžiantis atskirti bendrąjį gerį nuo privačių gerių. Bendrojo gerio kategorija konceptualiai negali būti atskirta nuo vidinių priežasčių tam tikriems bendriems dalykams teikti prioritetą prieš individualius interesus. Bendrasis geris egzistuoja tol, kol egzistuoja jo prioritetiškumą pateisinančios priežastys. Kai išnyksta tokia priežastis, geris nustoja būti bendruoju geriu ir tampa tik privačiu geriu arba vertybe. Visuomenės nariai tam tikrus gerius yra linkę suvokti kaip bendrąjį gerį ne todėl, kad tokia yra įstatymų leidėjo valia ar visuomeninė sutartis², bet todėl, kad visuomenę sudarantys individai turi vidinę priežastį šiam geriu teikti pirmenybę prieš savo ir kitų asmenų individualius interesus. Šia prasme bendrasis geris negali būti nustatomas valingu teisėkūros ar administraciniu aktu. Jis tik gali būti suvokiamas, atpažįstamas ir pripažįstamas. Pasak Finniso, bendrasis geris yra suvokiamas kaip visuma

materialių ir kitų sąlygų, kurių įgyvendinimui linkęs teikti pirmenybę kiekvienas bendruomenės narys siekdamas savo asmeninio tobulėjimo. Todėl kiekvienu atveju „bendrasis geris“, susijęs su tam tikru veiksniu ar veiksnių aibe (ar vertybe, kaip konkrečiu veikiančiu tikslu, ar vertybės įgyvendinimo sąlygomis, ar tikslo pasiekimu), kurie, kaip kažkieno praktinio protavimo išmąstymai, leistų jam suvokti, kaip bendradarbiauti su kitais ir tų kitų požiūriu paskatintų juos bendradarbiauti tarpusavyje ir su juo (Finnis 2014: 210).

Finnisas nurodo, kad pati bendrojo gerio kategorija glaudžiai susijusi su protui suvokiamomis priežastimis, skatinančiomis, užuot elgusis savanaudiškai, bendradarbiauti su kitais visuomenės nariais siekiant savo asmeninių tikslų. Pažymėtina, kad Finnisas bendrojo gerio kategorijos nesieja su bendrais visuomenės narių tikslais. Todėl jis klasikinę valdžios laivo analogiją, kurioje visuomenė – laivo keleiviai, o vairininkai – valdžia, laiko netikslią (ten pat). Finniso įsitikinimu, nėra tikslo teigti, kad „politinė bendruomenė taip pat turi tam tikrą apibrėžtą ir visiškai pasiekiamą tikslą“ (ten pat). Ir „[l]ygiai taip nėra priežasties manyti, kad kiekvienas politinės bendruomenės narys turi ar privalėtų turėti kurį nors iš tokių tikslų ar apibrėžiamų tikslų aibę, kurią politinė bendruomenė palaiko ar stengiasi palaikyti“ (ten pat: 211). Bendrasis geris šiuo atveju sietinas ne su tam tikrais politiniais tikslais, bet su sąlygų visuma, įgalinančia visuomenės narius gyventi visavertį gyvenimą. Panašiai bendrasis geris, sekant klasikine prigimtinės teisės tradicija, yra suvokiamas ir Katalikų Bažnyčios socialiniame

mokyme. Katalikų Bažnyčios Katekizme nurodoma, kad „[b]endrasis gėris suvoktinas kaip „visuomeninio gyvenimo sąlygų visuma, leidžianti tiek grupėms, tiek pavieniams nariams geriau ir lengviau pasiekti tobulumą“ (Katalikų Bažnyčios Katekizmas 2012: 528). Čia bendrasis gėris taip pat siejamas ne su tikslais, bet su tam tikrų materialių ir nematerialių socialinių sąlygų visuma. Tų sąlygų suvokimas ir teikia vidinę protinę priežastį jų išsaugojimui teikti prioritetą prieš individualius interesus. Bendrasis gėris egzistuoja todėl, kad kiekvienas protingas visuomenės narys suvokia, jog ši sąlygų visuma yra būtina prielaida tenkinti jo paties asmeninius interesus. Išnykus šioms sąlygoms, sunyksta arba

visai išnyksta galimybės tenkinti ir individualius interesus. Todėl logine prasme sąlygos visuomet yra pirmesnės už patį interesą. Nesant sąlygų, įgalinančių interesų realizavimą, individualūs interesai pasilieka svajonių lygmenyje. Pavyzdžiui, interesus įgyti aukštąjį išsilavinimą šalyje, kurioje nėra aukštųjų mokyklų, yra tik nepasiekiamas svajonė. Bet ar taip suvokiamas bendrasis gėris gali būti lengviau identifikuojamas nei viešasis interesas? Kitaip tariant, ar egzistuoja kriterijai, leidžiantys konkrečiu atveju identifikuoti tai, kas yra bendrasis gėris? Tik esant tokiems kriterijams bendrojo gėrio kategorija gali turėti ne tik teorinę, bet ir praktinę vertę, leidžiančią jai varžytis su viešojo intereso kategorija.

BENDROJO GĖRIO KRITERIJAI

Kaip jau buvo aptarta anksčiau, bendrojo gėrio kategorija yra konceptualiai susijusi su vidinėmis priežastimis teikti prioritetą tam tikrų socialinių sąlygų, kurios yra būtina prielaida visaverčiam gyvenimui visuomenėje, išsaugojimui. Taip pat jau buvo minėta, kad vidinėmis priežastimis galima laikyti tam tikrus protingumo ir teisingumo reikalavimus. Asmuo turi vidinę priežastį teikti prioritetą tam tikriems gėriams prieš savo ir kitų individų interesus tik tuo atveju, jei jis jaučia (yra įsitikinęs), kad jam taip elgtis yra protinga ir teisinga. Šiuo atveju protingumas sietinas su gebėjimu išvelgti racionalų ryšį tarp tam tikrų gėrių egzistavimo ir galimybių siekti asmeninių tikslų. Tuo tarpu teisingumas sietinas su vidiniu moraliniu imperatyvu, skatinančiu suteikti visiems visuo-

menės nariams galimybę naudotis gėriais, sudarančiais bendrąjį gėrį. Protingumas ir teisingumas šiuo atveju suponuoja tam tikrus objektyviai individui reikalingus gėrius. Gėris nuo intereso skiriasi vienu svarbiu aspektu – jis gali būti santykinai objektyvus. Visaverčiui žmogaus gyvenimui visuomenėje reikalingi gėriai yra objektyvūs ta prasme, kad jie turi objektyvų potencialą koku nors aspektu pagerinti žmogaus gyvenimą arba išsaugoti žmogaus gyvenimo kokybę nepriklausomai nuo subjektyvių individo preferencijų. Kitaip tariant, gėris yra žmogui gėris net ir tuo atveju, kai individas to subjektyviai neįsisąmonina. Pavyzdžiui, ligonis gali nesuvokti arba nevertinti medicinos reikšmės, tačiau medicina jam bus gėris objektyvia prasme tol, kol jis gėriu laikys sveikatą. Šiuo

atveju medicina yra objektyvi sąlyga, reikalinga išsaugoti tam, su kuo asmuo sieja savo gyvenimo kokybę. Atitinkamai bendruoju gėriu yra laikytina tai, kas yra objektyviai reikalinga siekiant išsaugoti visų visuomenės narių gyvenimo kokybę. Remiantis šiuo teiginiu galima formuluoti bendrojo gėrio atpažinimo testą. Pats paprasčiausias bendrojo gėrio testas remiasi įžvelgimu priežastinio ryšio tarp tam tikrų gėrių ir visuomenės narių gyvenimo kokybės. Bendrasis gėris yra tai, kas objektyviai yra būtina siekiant išsaugoti sąlygas, reikalingas visuomenės narių gyvenimo kokybei. Negatyviaja prasme šis testas gali būti formuluojamas kaip identifikavimas gėrių, be kurių būtų neįmanoma užtikrinti įprastos gyvenimo kokybės visuomenėje. Jei visuotinai sunykus tam tikram gėriui, tai neigiamai atsilieptų visų visuomenės narių gyvenimo kokybei, tokį gėrį galima pagrįstai laikyti bendruoju gėriu. Taikant šį testą, daug gėrių, sudarančių bendrąjį gėrį, yra gana lengvai identifikuojama. Tokiais gėriais yra kelių infrastruktūra, viešoji tvarka, švietimo ir sveikatos apsaugos sistemos, gamtinė aplinka, valstybės saugumas, ekonominis stabilumas. Sunykus bet kuriam iš šių gėrių, tai akivaizdžiai atsilieptų didžiosios daugumos visuomenės narių gyvenimo kokybei, nepriklausomai nuo to, kokie yra jų individualūs gyvenimo planai bei prioritetai. Tuo gėriais, sudarantys bendrąjį gėrį, skiriasi nuo visų kitų gėrių. Pavyzdžiui, sunykus kelių tinklui, būtų neigiamas poveikis visai visuomenei. Pirmiausia tai paveiktų tuos, kurie naudojami automobiliais, tačiau ilgainiui paveiktų ir tuos visuomenės narius, kurie patys nesinaudoja automobiliais, bet kurių

įvairūs gyvenimo aspektai yra priklausomi nuo transporto paslaugų (prekybos paslaugų, sveikatos apsaugos paslaugų ir pan.). Visai kas kita, jei dėl kokių nors priežasčių, pavyzdžiui, sunyktų golfo laukai. Tai tiesiogiai paveiktų golfo žaidimo mėgėjų gyvenimo kokybę. Tai taip pat padarytų neigiamą įtaką verslui, teikiančiam paslaugas, susijusias su golfo žaidimu, tačiau didžioji visuomenės dalis jokio reikšmingo pokyčio nepajaus. Šie pavyzdžiai rodo, kad priežastinio ryšio tarp tam tikro gėrio egzistavimo ir didžiosios daugumos visuomenės narių gyvenimo kokybės nustatymas gali būti racionalus pagrindas tam tikrus gėrius identifiкуoti kaip visuomenės bendrąjį gėrį. Šie pavyzdžiai lygiai taip pat gali paaiškinti, kodėl gali būti pateisinamas privačios žemės paėmimas visuomenės poreikiams kelių tiesimo tikslais, tačiau nebūtų pateisinamas golfo aikštynų įrengimo tikslais. Taip yra todėl, kad kelių tinklas, kitaip nei golfo žaidimas, yra būtina visų visuomenės narių gyvenimo kokybės sąlyga.

Kaip jau buvo minėta, bendrasis gėris yra konceptualiai susijęs su vidinėmis priežastimis teikti prioritetą tam, kas yra bendra, prieš tai, kas yra individualu. Privataus žemės sklypo paėmimas kelių tiesimui gali neatitikti to sklypo savininko subjektyvaus intereso pasilaikyti tą žemės sklypą sau. Tačiau kadangi jo paties gyvenimo kokybė priklauso nuo kelių tinklo, jis turi protingą priežastį sutikti su jo sklypo paėmimu visuomenės poreikiams. Jis taip pat turi ir vidinį teisingumo motyvą su tuo sutikti, nes pats naudojami keliais, kurie buvo nutiesti kadaise paėmus žemes iš kitų privačių asmenų. Tačiau jei jo žemė būtų paimta

golfo laukų įrengimui, jis neturėtų jokios vidinės priežasties, nei susijusios su protingumu, nei su teisingumu, savo asmeninį interesą išsaugoti nuosavybę konkrečioje vietovėje aukoti golfo žaidimo mėgėjų interesams. Bendrasis gėris tik tuomet yra bendrasis, kai jis tiesiogiai arba netiesiogiai susijęs su visų visuomenės narių, o ne tik su atskiros jų grupės gerove. Būtent todėl jis gali teikti vidinį pateisinimą apriboti atskirų visuomenės narių interesus.

Bendrasis gėris apima ne tik materialius gėrius bei socialines institucijas, bet taip pat ir tam tikrus nematerialius gėrius. Tokiems gėriams priskirtina viešoji moralė ir visuomenės narių dorybės. Nesunku įžvelgti priežastinį ryšį tarp visuomenėje vyraujančių moralinių nuostatų bei dorybių ir gyvenimo kokybės. Visuomenėje, kurioje asmenų tarpusavio santykiuose vyrauja pagarba, teisingumas, sąžiningumas, atjauta, visų jos narių gyvenimo kokybė yra aukštesnė, nei visuomenėje, kur vyrauja smurtas, apgavystės, išnaudojimas, asmens orumo nepaisymas. Bendrasis gėris apima ne tik tuos gėrius, kurie tiesiogiai lemia visuomenėje gyvenančių individų gyvenimo kokybę, bet taip pat ir tuos gėrius, kurie užtikrina visuomenės gerovei būtinų gėrių, o ir pačios visuomenės išlikimą bei tęstinumą. Tokiems gėriams priskirtinos vaikus auginančios šeimos. Nors šeima pirmiausia yra privatus gėris jos nariams, tačiau ji lygiai taip pat yra bendrasis gėris visai visuomenei. Ji yra bendrasis gėris todėl, kad užtikrina visuomenės tęstinumą ir išlikimą. Neigiami demografiniai pokyčiai ilgainiui neigiamai paveiktų ir visos visuomenės gyvenimo kokybę. Todėl prioriteto teiki-

mas toms bendro gyvenimo formoms, kurios palaiko teigiamą demografinį visuomenės balansą, iš esmės nesiskiria nuo priežasčių, pateisinančių prioriteto teikimą kelių tinklo išlaikymui prieš privačių žemės savininkų interesus.

Ligšiol aptarti bendrojo gėrio kriterijai ir pavyzdžiai nebuvo kontroversiški. Priežastinis ryšys tarp minėtų gėrių išsaugojimo ir visų visuomenės narių gyvenimo kokybės yra pakankamai akivaizdus. Tačiau į bendrojo gėrio sąvoką patenka ir gėriai, kurių ryšys su visų visuomenės narių gyvenimo kokybe nėra toks akivaizdus. Tarp tokių kontroversiškų gėrių galima paminėti tautinės tapatybės išsaugojimą ir aukštąją kultūrą. Taikant tik ką aptartąjį testą, iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad lietuvių kalba arba operos ir baleto menas nepriklauso bendrajam gėriui. Sunykus lietuvių kalbai ir ją pakeitus kita kalba (pavyzdžiui, lietuvių kalbą pakeitus lenkų kalba), dalies kitakalbių gyventojų gyvenimo kokybė nenukentėtų. Taip pat didelė dalis gyventojų nepajautų gyvenimo kokybės suprastėjimo, jei dėl kokių nors priežasčių būtų uždarytas Nacionalinis operos ir baleto teatras. Tačiau, kaip buvo minėta aptariant bendrojo gėrio sąvoką, bendrasis gėris apima ne tik tai, kas tiesiogiai lemia asmens gyvenimo kokybę, bet ir asmeninio tobulėjimo galimybių prieinamumą. Aukštąją kultūrą puoselėjančių institucijų sunykimas lemtų galimybių visuomenės nariams puoselėti savo talentus sunykimą. Ir nors ne visi visuomenės nariai turi atitinkamus talentus bei norą juos puoselėti, tačiau apskritai gyvenimo kokybė visuomenėje taip pat sietina ir su galimybių realizuoti talentus įvairove. Sudėtingiau yra pa-

aiškinti bei pateisinti tautinės tapatybės išsaugojimą kaip bendrąjį gėrį šiuolaikinėje liberaliosios demokratijos valstybėje. Atrodo, kad tautinės tapatybės išsaugojimas yra laikytinas ne bendruoju visuomenės gėriu, bet daugumos gyventojų grupiniu interesu (kuris nebūtinai yra visų visuomenės narių gėris). Šis klausimas yra per daug kompleksiškas, kad jį būtų galima išspręsti šiame straipsnyje. Todėl apsiribosiu tik teiginiu (kurio įrodymui reikėtų atskiros analizės), kad galima išvelgti priežastinį ryšį tarp tautinės tapatybės ir visuomenės bei valstybės tęstinumo. O valstybės ir visuomenės tęstinumas, kaip jau buvo minėta, taip pat yra sąlyga, nuo kurios priklauso visų kitų bendrąjį gėrį sudarančių gėrių

išsaugojimas ir tęstinumas. Tauta yra valstybės atsiradimo, gyvybingumo ir tęstinumo sąlyga. Tauta yra ir valstybės atsiradimo *raison d'être* (Jokubaitis 2012), todėl tautinio savitumo išsaugojimas taip pat gali būti siejamas su sąlygomis, lemiančiomis visuomenės tęstinumo išsaugojimą. Nors tenka pripažinti, kad šiuolaikiniais multikultūralizmo, kaip vyraujančios politinės ideologijos, laikais toks argumentas ne visiems gali pasirodyti įtikinamas. Apibendrinant galima teigti, kad nepaisant kai kurių probleminių klausimų, daugeliu atvejų įmanoma palyginti objektyviai identifikuoti gėrius, sudarančius bendrąjį visuomenės gėrį bei pagrįsti jų prioritetiškumą prieš individualius interesus.

BENDRASIS GĖRIS IR ŽMOGAUS TEISĖS

Įtarumas bendrojo gėrio sąvokos atžvilgiu yra susijęs ne tik su baimė, kad ši kategorija gali būti pasitelkiama grupiniams interesams įtvirtinti, bet ir su baimė, kad pasitelkiant bendrojo gėrio kategoriją, gali būti suvaržytos žmogaus teisės. Vyraujančius požiūrius į bendrojo gėrio santykį su žmogaus teisėmis galima apibūdinti dviem diametraliai priešingais požiūriais. Pagal vieną požiūrį, bendrojo gėrio kategorija kelia pavojų individualioms teisėms bei laisvėms. Pagal kitą požiūrį – žmogaus teisės ir yra tos vertybės, kurios sudaro bendrojo gėrio turinį. Tačiau nei viena, nei kita pažiūra nėra pakankamai adekvati siekiant nuskaidyti bendrojo gėrio ir žmogaus teisių santykį. Viena iš priežasčių, dėl kurios šiais laikais nėra plačiai akceptuojama bendrojo gėrio kategorija, yra įtarimas, kad pa-

sitelkus šią kategoriją, atsiras pretekstas vieniems individams primesti tam tikrą gėrio sampratą kitiems visuomenės nariams ir šitaip suvaržyti pastarųjų individualias teises bei laisves. Kartu baiminamasi, jog bendrojo gėrio sampratos susigrąžinimas į teisinį diskursą taip pat sudarys prielaidas susigrąžinti ir paternalistinę valstybę (McHarg 1999: 675). Ši baimė daugiausia kyla iš bendrojo gėrio klaidingo tapatinimo su viešuoju interesu, suvokiamu kaip kažkieno nustatomas interesas. Tai yra bendrasis gėris suvokiamas ne kaip visų visuomenės narių visaverčiam gyvenimui reikalingų sąlygų visuma, bet kaip savarankiškas daugumos interesas, kuris konkuruoja su kitų individų interesais, saugomais žmogaus teisių. Kadangi bendrojo gėrio kategorija suponuoja prioritetiškumą individualių

interesų atžvilgiu, nuogaustaujama, kad įsitvirtinus bendrojo gėrio kategorijai, žmogaus teisės visuomet bus aukojamos dėl bendrojo gėrio, o tai neišvengiamai lems individualių teisių bei laisvių susiaurinimą.

Antrasis požiūris susijęs su bandymu gėrius, sudarančius bendrąjį gėrį arba viešojo intereso objektą, tapatinti su žmogaus teisėmis. Trumpulis nurodo, kad interesas visuomet yra nukreiptas į tam tikrą objektą, kuris „gali būti materialus ar nematerialus gėris (vertybė)“ (Trumpulis 2010: 127). Šiuo požiūriu galima teigti, kad viešojo intereso objektas yra tai, kas bendrojo gėrio sampratoje yra pats bendrojo gėrio turinys – tam tikros vertybės arba gėriai. B. Pranevičienės teigimu, „tiksliai apibrėžti viešaisiais interesais vadinamas vertybes gana sudėtinga, tačiau net ir nesant vienos nei filosofų, nei politologų, nei teisininkų nuomonės dėl viešojo intereso sampratos, galima teigti, jog vis dėlto tokiomis vertybėmis laikytinos žmogaus teisės ir jų apsauga, kadangi jos praktiškai nekvėstionuotinos ir niekam nekelia abejonių“ (Pranevičienė 2003: 30). Panašaus požiūrio, kad bendrojo gėrio (viešojo intereso) kategorija ir žmogaus teisės sutampa, laikosi ir Finnisas. Pasak jo, tai, į ką nurodo žmogaus teisės, „yra paprasčiausia esminė išraiška to, kas yra numanoma sąvokoje ‚bendrasis gėris‘“ (Finnis 2014: 283). Iš pirmo žvilgsnio požiūris, bendrojo gėrio turinį (viešojo intereso objektą) tapatinantis su žmogaus teisėmis, yra patrauklus ir atrodo savaime suprantamas šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje, kurioje žmogaus teisių apsauga laikoma vienu svarbiausių konstitucinių ir politinių prioritetų. Ta-

čiau toks žmogaus teisių sutapatinimas su bendrojo gėrio (viešojo intereso) sąvokos turiniu iš tiesų bendrojo gėrio ir žmogaus teisių santykio klausimą padaro tik pinesnį. Taip yra todėl, kad žmogaus teisės yra tai, kas saugo individualius interesus. O bendrojo gėrio (viešojo intereso) kategorija skirta pateisinti individualių interesų apribojimą dėl bendrojo labo. Žinoma, galima bandyti bendrąjį gėrį tapatinti su žmogaus teisių visuma ir teigti, kad tai duoda pateisinimą atskirų individų teisių apribojimui, tačiau mėgstamas posakis, kad mano teisės baigiasi ten, kur prasideda kito asmens teisės, problemos neišsprendžia. Teisės dažnai išreiškia priešingus interesus. Pavyzdžiui, nuosavybės teisė į ežero pakrantę gali konkuruoti su judėjimo laisve ir taip toliau. Tad vienu individų teisių apribojimo pateisinimas kitų individų teisėmis iš esmės niekuo nesiskiria nuo vienu individų interesų patenkimo kitų individų interesų sąskaita. Tokiu atveju siūlymas ieškoti teisių (interesų) pusiausvyros problemos neišsprendžia, bet tik nukelia ją į kitą plotmę (žr. Malinauskas 2018: 189–218). Tačiau bendrojo gėrio ir žmogaus teisių santykis gali būti suvokiamas ir kaip santykis tarp skirtingų, tačiau vienas kitą papildančių instrumentų, skirtų realizuoti tą patį tikslą. Siekiant apibrėžti bendrojo gėrio santykį su žmogaus teisėmis, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad žmogaus teisės visuomet yra tripusis santykis, apimančias tiek asmenį, turintį reikalavimą, tiek asmenį, turintį pareigą, tiek reikalavimo bei pareigos objektą (Finnis 2014, 270). Kitaip tariant, kad teisė būtų reali, turi egzistuoti ne tik kitų subjektų koreliuojančios pareigos tenkinti reikalavimą,

susijusį su teise, bet taip pat turi egzistuoti ir pats objektas, su kurio realizavimu susijęs reikalavimas. Pavyzdžiui, teisė į nemokamą gydymą yra reali tik tuo atveju, jei egzistuoja sveikatos apsaugos sistema, teisė į nemokamą mokslą yra reali tik tuo atveju, jei egzistuoja švietimo institucijos. Šiuo požiūriu žmogaus teisių objektai yra ne kas kita, kaip tie patys gėriai, sudarantys bendrąjį gėrį. Jų apsauga yra būtina žmogaus teisių realizavimo prielaida ir sąlyga. Sunykus gėriams, kurie yra žmogaus teisių objektas, kartu nebegali būti užtikrinamos ir pačios teisės. Šalyje, kurioje neegzistuoja universitetai, teisė į mokslą negali būti realizuojama, kaip ir šalyje, kurioje nėra teismų, negali būti realizuojama teisė į nešališką teismą. Dėl šios priežasties gėrių, sudarančių bendrąjį gėrį, apsauga visuomet yra ir galimybės realizuoti žmogaus teisių apsauga. Todėl

vyraujančiame teisiniame ir politiniame diskurse įsitvirtinęs požiūris, kad bendrojo gėrio sampratos sugražinimas į politinį bei teisinį diskursą sukels grėsmę individualioms žmogaus teisėms bei laisvėms, yra konceptualiai nepagrįstas. Priešingai, galima teigti, kad bendrojo gėrio kategorija įgalina nuosekliai užtikrinti žmogaus teisių apsaugą. Taip yra todėl, kad žmogaus teisių ir bendrojo gėrio objektas yra tas pats – gėriai būtini asmens visaverčiam gyvenimui visuomenėje. Skiriasi tik tų gėrių prieinamumo visuomenės nariams užtikrinimo metodas. Bendrojo gėrio kategorija yra skirta išsaugoti gėrius, be kurių žmogaus teisės virstų tik tuščia deklaracija. Žmogaus teisių paskirtis – užtikrinti, kad tie gėriai, sudarantys bendrąjį visuomenės gėrį, būtų prieinami ne tik privilegijuotai grupei, bet ir visiems visuomenės nariams.

IŠVADOS

Apibendrinant galima teigti, kad bendrojo gėrio kategorija, palyginti su viešojo intereso kategorija, turi konceptualių pranašumų. Svarbiausi iš jų yra jos santykinis objektyvumas bei gebėjimas teikti vidinį pateisinimą prioriteto teikimui prieš individualius interesus. Autentiška bendrojo gėrio samprata sietina ne su daugumos visuomenės narių interesais ir ne su baigtiniais politiniais ar socialiniais visuomenės tikslais, bet su sąlygų, sudarančių prielaidas kiekvieno visuomenės nario visaverčiam gyvenimui, visuma. Egzistuojantis priežastinis ryšys tarp visuomenės nariams įprastų poreikių, susijusių su jų individualiais gyvenimo

planais, ir gėrių, be kurių šių poreikių tenkinimas būtų neįmanomas, bendrojo gėrio kategorijai teikia objektyvumą, kurio trūksta viešojo intereso kategorijai. Toks objektyvumas leidžia ne tik identifikuoti gėrius, sudarančius visuomenės bendrąjį gėrį, bet ir neleidžia bendrojo gėrio kategorijos pajungti socialinę, ekonominę ir politinę galią turinčių visuomenės grupių interesams. Pajungta grupiniams ar privatiems interesams, bendrojo gėrio kategorija praranda savo esminę savybę – gebėjimą teikti vidinę priežastį atsisakyti individualių interesų tenkinimo arba juos apriboti dėl bendrojo labo. Taip pat bendrojo gėrio kategorija atsklei-

džia vidinį ryšį tarp bendrojo gėrio ir žmogaus teisių. Šios bendrojo gėrio sąvokos savybės teikia reikšmingą teorinį bei praktinį pagrindą realizuojant teisinės

valstybės projektą. Visa tai yra pakankama priežastis susigražinti bendrojo gėrio kategoriją kartu su prigimtinės teisės tradicija į teisinį bei politinį diskursą.

Literatūra

- Akviniėtis, Šv. Tomas. 2005. *Apie Įstatymus. Teologijos Suma*. I–II. 90–97 klausimai. Iš lotynų k. vertė Gintautas Vyšniauskas. Vilnius: Logos.
- Aristotelis. 1997. *Politika*. Iš senosios graikų k. vertė M. Strockis. Vilnius: Pradai.
- Bartoň M., Mates P. 2011. Public Versus Private Interest – Can the Boundaries Be Legally Defined? Bělohávek A. et Rozehnalová N (eds). *CYIL – Czech Yearbook of International Law*. Huntington (New York, USA): Juris Publishing Inc., Vol. II: 171–190.
- Bielūnienė Lina, Burnytė Milda ir kt. 2015. *Viešojo intereso atpažinimo problema Lietuvos teisėje: kriterijai ir prioritetai*. Vilnius: Teisės institutas.
- Chafee Zechariah. 1919. *Freedom of Speech in Wartime*. 32 *Harvard Law Review* 932, 957.
- Douglass, Bruce. 1980. The Common Good and the Public Interest. *Political Theory* 8, no. 1: 103–117.
- Finnis John. 2014. *Prigimtinis įstatymas ir prigimtinės teisės*. Vertė Albinas Plėšnys. Vilnius: Aidai.
- Hobbes Thomas. 1999. *Leviatanas*. Vertė Kęstutis Rastenis. Vilnius: Pradai.
- Jokubaitis Alvydas. Tautinė valstybė, o ne kunigaikštija. *15min.lt* <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/alvydas-jokubaitis-tautine-valstybe-o-ne-kunigaikstija-500-219404?copied>> [žiūrėta 2018 05 03]
- Katalikų Bažnyčios Katekizmas. 2012. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Klimas Evaldas ir Lankelis Julius. 2014. Viešojo intereso nustatymas – objektyvieji kriterijai. *Jurisprudencija* 21, Nr. 1: 115–40.
- Lietuvių kalbos žodynas. <<http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=vie%C5%A1as&lns=-1&les=-1>> [žiūrėta 2018 01 06]
- Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. 2008 m. rugsėjis–gruodis, Nr. 16.
- Malinauskas Vygantas. 2018. *Žmogaus teisių ir viešojo intereso pusiausvyros užtikrinimo teoriniai ir metodologiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
- McHarg Aileen. 1999. Reconciling Human Rights and the Public Interest: Conceptual Problems and Doctrinal Uncertainty in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. *The Modern Law Review* 62, no. 5: 671–96.
- Marignié Jean-Etienne-François. 2012. *The King Can Do No Wrong: Le Roi Ne Peut Jamais Avoir Tort, Le Roi Ne Peut Mal Faire*. Nabu Press.
- Newman Dwight G. 2004. Collective Interests and Collective Rights. *American Journal of Jurisprudence* 49: 127.
- Pranevičienė B. 2003. *Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
- Reising Connor. 2014. Aristotle’s Common Good: A Historical Analysis of Aristotle’s Politics. Young Historians Conference, April 29. <<https://pdxscholar.library.pdx.edu/younghistorians/2014/oralpres/9/>> [žiūrėta 2018 07 01].
- Simm Kadri. 2011. The Concepts of Common Good and Public Interest: From Plato to Biobanking. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 20, no. 4 (October): 554–562.
- Subochev V. V. 2008. *Zakomnye interesy* [Legitimate interests]. Moskva: Norma, s. 8, cit. iš: Ugnius Trumpulis. 2010. Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagrindas. *Socialinių Mokslų Studijos* 2 (6): 125.
- Trumpulis Ugnius. 2010. Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagrindas. *Socialinių Mokslų Studijos* 2 (6).

Konstitucinio Teismo nutarimai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų“. *Žin.*, 2002, Nr. 113-5057.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įsta-

tymo, Lietuvos Respublikos Seimo statuto 170 straipsnio (2012 m. kovo 5 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, (TAR, 2014-01-24, Nr. 478).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 25 d. nutarimas „Dėl žalos, padarytos neteisėtai kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmis, atlyginimo“. Žin., 2006, Nr. 90-3529.

Nuorodos

- ¹ Šio posakio autentiškumu buvo suabejota jau devyniolikto amžiaus istorikų. Žr. (Marignié 2012, 12).
- ² Visuomeninės sutarties konceptas tėra politologinė fikcija, nes realiai visuomenė tokios sutarties nesudaro. O ir referendumas dėl Konstitucijos priėmimo negali būti laikomas visuomenės sutartimi daugiau, nei bet kurio kito įstatymo priėmimas Seime daugumos balsais.

- ³ Šis posakis savo ruožtu kildinamas iš posakio, priskiriamo garsiam JAV teisėjui Oliveriui Wendeliui Holmesui, Sr.: „Tavo teisė mojuoti kumščiu baigiasi ten, kur prasideda kito žmogaus nosis“ (originalo kalba: „Your right to swing your arms ends just where the other man’s nose begins“). Tačiau iš tiesų šio posakio autorius yra – žr. Chafee 1919.